

Besse'nin *Grammaire Turque*'ü ve eserindeki idyotizmler**Yakup YILMAZ¹****Ceylan AKSOY²**

APA: Yılmaz, Y.; Aksoy, C. (2019). N Besse'nin *Grammaire Turque*'ü ve eserindeki idyotizmler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö5), 83-93. DOI: 10.29000/rumelide.606090.

Öz

Türkçe, çeşitli sebeplerle Asya, Avrupa ve Afrika'da kullanılmış bir dildir. Özellikle Avrupa ülkeleri tarafından daha iyi tanınmak istenmiş, bu sebeple Türkçeyi Latin alfabesiyle kaydetmişlerdir. Türkçede kullanılan alfabeler dışında, özellikle Latin ve Kiril alfabeleriyle kayda geçirilen ve transkripsiyon metni adı verilen bu tür eserlerin ilki *Codex Cumanicus*'tur. Daha sonra bu tarzda çok sayıda eser yazılmıştır. Jean CHs. De Besse tarafından 5 Ocak 1829'da tamamlanan ve 1829 tarihinde Budapeşte'de basılan *Abrégé de la Grammaire Turque Contenant Outre le Principe de Cette Langue, des Idiotismes, des Dicours Familiers et un Petit Vocabulaire en Français, Turc et Hongrois* adlı eser Macarca ve Fransızca yazılan Türkçe bir gramer kitabıdır. Türkiye'yi ve özellikle İstanbul'u tanımak, İstanbul'un imkânlarından istifade etmek isteyenler için hazırlandığı belirtilen bu eser 14 bölüm ve bu bölümlere bağlı alt bölümlerden oluşur. 14. bölümden sonra söz varlığı bulunur. Burada tematik yol izlenmiştir. Eserin içerdđi konular ve sırası şöyledir: 1. bölüm (1-7. s.) alfabe ve telaffuz, Türk alfabesi, okuma örnekleri; 2. bölüm (7. s.) konuşmanın bölümleri; 3. bölüm (7-8. s.) isimler; 4. bölüm (8-10. s.) sıfatlar; 5. bölüm (10-12. s.) sayılar; 6. bölüm (12-17. s.) şahıs zamirleri, iyelik, işaret zamiri, ki zamiri, soru zamiri, belirsiz zamir; 7. bölüm (17-19. s.) fiiller; 8. bölüm (19-46. s.) yardımcı fiil *vardır*, yardımcı fiil *olmak*, olumsuz fiil *olmamak*, etken fiillerin birinci çekimi, olumsuz fiillerin birinci çekimi, etken fiillerin birinci çekimi, edilgen fiiller, düzensiz fiiller; 9. bölüm (46-47. s.) sıfat fiiller; 10. bölüm (47-49. s.) edatlar; 11. bölüm (49-53. s.) zarflar; 12. bölüm (53. s.) bağlaçlar; 13. bölüm (53-54. s.) ünlemler; 14. bölüm (54-143. s.) söz dizimi, Türkçe deyimler, diyaloglar, ülke ve şehir adları, bazı milletlerin adları, nehir adları, dağ adları, gök cisimlerinin adları, anasır-ı erbaa, gök olayları, zaman ve mevsim adları, haftanın günlerinin adları, Fransızca, Türkçe ve Macarca sözlük, Türkçe, Fransızca ve Macarca sözlük. Devrinin söz varlığını tematik ve karşılaştırma olarak ele alan bu eser, özellikle idyotizm başlığıyla dikkatleri çeker. İdyotizm adıyla sıralan söz varlığı çalışmanın konusu olup nitelikleri üzerinde tespitlerde bulunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Besse, gramer, sözlük, idyotizm, Türkçe.

Besse's *Grammaire Turque* and his idiotismes**Abstract**

Turkish is a language used in Asia, Europe and Africa for various reasons. A wide range of Turkish, especially the European countries wanted to be better recognized by the countries, so they recorded the Turkish language in the Latin alphabet. Other than the alphabets used by Turkish, especially the

1 Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Kırklareli, Türkiye), yilmazyakupbey@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6230-8850 [Makale kayıt tarihi: 12.06.2019-kabul tarihi: 18.08.2019; DOI: 10.29000/rumelide.606090]

2 YL Öğrencisi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD (Kırklareli, Türkiye), cylvnaksy@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3111-8904.

Latin and Cyrillic alphabets recorded with the text of the transcription and this type of works called the first text Codex Cumanicus. Later on, many such works were written. Jean CHs. *Abrégé de la Grammaire* in Budapest, 1829, published by De Besse on 1829 and published in Budapest in 1829, published by Turco et Hongrois. and Turkish grammar book written in French. Turkey and especially Istanbul to recognize, the facilities of Istanbul has prepared for those who want to exploit. This work consists of 14 chapters and subdivisions. After the 14th chapter there are vocabulary. The thematic path was followed here. The topics and the order of the work are as follows: Chapter 1 (1-7. P.) Alphabet and pronunciation, Turkish alphabet, Reading examples; Parts of speech (section 2); Chapter 3 (7-8. P.) Names; Chapter 4 (8-10 p.) Adjectives; Chapter 5 (10-12. P.) Numbers; Chapter 6 (12-17. P.) Personal pronouns, possessive, sign pronoun, pronoun, question pronoun, unquestionable pronoun; Chapter 7 (17-19. P.) Generally refers to verbs; Chapter 8 (19-46) p. Is an auxiliary verb, being an auxiliary verb, not being a negative verb, active verbs of first conjunctions, negative verbs, active verbs of second conjunctions, passive verbs, irregular verbs; Chapter 9 (46-47. P.) Adjective verbs; Prepositions of Chapter 10 (47-49); Chapter 11 (49-53. P.) Envelopes; Chapter 7 (53. p.) Connectors; Chapter (53-54) p. Chapter 14 (54-143. P.) Syntax, Turkish idioms, dialogues, country and city names, names of some nations, river names, mountain names, names of celestial bodies, anasir-i erbaa, celestial events, time and season names names of days of the week, haysiyet in Sultam's inner courtyard, French, Turkish and Hungarian dictionary, Turkish, French and Hungarian dictionary. This work, which treats the vocabulary of the era as thematic and comparative, draws attention especially with the title of idiotism. The vocabulary, which is listed as idiotism, is the subject of the study and its determinations will be made.

Keywords: Besse, grammar, dictionary, idiotism, Turkish language.

Giriş

Türkolojinin çok zengin kaynakları vardır. Bu kaynaklar içinde kitabeler, çanak kenarına yazılmış metinler; Uygurların kayda geçirdikleri dini metinler, senetler, hikâyeler; Karahanlıların yeni medeniyet dairesine girerken yazdıkları siyasetname, Türklük bilimi ansiklopedisi, öğütler kitabı, Kur'an çevirileri; Harezmi, Kıpçak, Çağatay, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi devirlerinde yazılmış pek çok eser vardır ve bunlar Türkolojinin kendi ürünü olan kaynaklardır.

Türklerle ilişkide bulunmuş milletlerin ürünü olan Türkoloji kaynakları da vardır. Başta Çin kaynakları olmak üzere, Moğol, Tibet, İran, Bizans ve Arap kaynakları alanda temel teşkil etmiştir. Ayrıca Avrupa sahasında kayda geçirilen eserler de vardır ve bunlar transkripsiyon metinleri olarak anılır. Avrupalıların Türkler hakkında yazdığı eserler arasında Türk dili çalışmalarını doğrudan ilgilendirenler Türkçe gramerler, Türkçe sözlükler, Türkçe dil rehber kitaplarıdır.

Transkripsiyon metinleri şeklinde ifade edilen ve yazıldığı dönem Türkçesinin bir fotoğrafı sayılan bu eserler, kelimelerin telaffuzu, imlası, ağızlardaki biçimi gibi pek çok noktada Türk dili çalışmalarında değerli kaynaklardan kabul edilmiştir. Ses temelli alfabelerde yazılan ve ilk olarak Codex Cumanicus ile ortaya çıkan transkripsiyon metinleri, Türkiye Cumhuriyeti devletinin 1353 sayılı, *Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*'un kabul edildiği 1/11/1928 tarihine kadar yazılanları kapsar.

Bunların bazıları birbirinin kopyasıdır, bazıları da bizzat yazarının Türkçenin konuşulduğu şehirlerde yaşayarak kaleme aldıklarıdır. Bu çalışmada Besse'nin 1829'da kaleme aldığı *Abrégé de la Grammaire Turque Contenant Outre le Principe de Cette Langue, des Idiotismes, des Discours Familiars et un Petit*

Vocabulaire en Français, Turc et Hongrois adlı eseri ve müellifi Besse hakkında bilgi verilecek, eserin niteliklerine değinilecektir (Besse, 1829).

Eserin yazarı: Besse veya Besha

1829 ve 1830 tarihlerinde Ermenistan, Gürcistan, Anadolu ve Kırım gezilerini anlattığı *Voyage en Crimee au Cavcase* (De Besse, 1838) adlı eserin de sahibi olan Besse'nin tam adı Jean Charles de Besse olup Macarcadaki şekli Janos Karoly Besha'dır. 1765'te doğduğu kayıtlarda geçer (Parastatov & Kondrasheva, 2018, s. 328). Besse, bu eserinden anlaşıldığı kadarıyla, Türk dünyasını, coğrafyasını gezen, etnik unsurları ve kültürlerini iyi tanıyan, dillerini iyi bilen bir kişidir. Ayrıca Macarların tarih ve kültürlerine dair araştırmalar da yapmaktadır. Bu eseriyle geziden beklediklerini etraflıca ortaya koymuştur.

Besse, gramerin ön sözünde ifade ettiğine göre Doğu Hint adalarına uzun soluklu bir gezi düzenlemiş, burada kendini Farsça öğrenmeye hasretmiş, İstanbul'a geldiğinde ise yalnızca Türkçe ve Yunanca konuşulan bir eve yerleşmiş, ayrıca kendisine bir yıl boyunca yazı ve Türkçe öğreten çok iyi bir molla bulmuştur. 1825'te İstanbul'da bulunmuş ve Türkçesi mükemmelleşmeye başlamıştır. Daha sonra da Türkiye'nin doğu taraflarına yaptığı gezinin hazırlamakta olduğu gramer kitabını yayımlanmasını geciktirdiğini ifade etmiştir (Besse, 1829, s. VI).

Besse'nin grameri: *Abrégé de la Grammaire Turque*

Besse, eserini İstanbul'da öncelikle Almanca olarak hazırladığını belirtir. Tam adı *Abrégé de la Grammaire Turque Contenant Outre le Principe de Cette Langue, des Idiotismes, des Dicours Familiars et un Petit Vocabulaire en Français, Turc et Hongrois* olan Türkçe gramer kitabı şu özelliklerden ibarettir:

Kitabın bölümleri:

Dış kapak: Ebru renginde bir dış kapak mevcuttur.

I. sayfa: İlk iç kapak: İlk iç kapakta eserin adında *Grammaire Turque* ibaresi mevcuttur.

II. sayfa: Boştur.

III. sayfa: İkinci iç kapak: İkinci iç kapakta eserin adı *Abrégé de la Grammaire Turque Contenant Outre le Principe de Cette Langue, des Idiotismes, des Dicours Familiars et un Petit Vocabulaire en Français, Turc et Hongrois*, eserin müellifinin Fransızca biçimiyle adı Jean Ch[arles] de Besse (Macarca biçimi Janos Karoly Besha olarak yukarıda zikredildi.); eserin yayımlandığı şehir Pest (Peşte); yayınevi adı Othon Wigand ve adresi Rue de Waitzen; eserin yayın tarihi 1829 yer alır.

IV. sayfa: İlk iç kapak arkasında Latince "Haec mala sunt equidem: fac meliora, precor" ifadesi yazılıdır ve bunun anlamı "Bunlar gerçekten kötüdür, daha iyi olması için dua edelim." şeklinde olmalıdır. Bu ifadenin Türkler için olduğu düşünülmektedir.

V. sayfa: Avant-propos adıyla ön söz bulunur, ön sözde bu kitabın Türkçenin ilkelerini öğrenmek isteyenlere bu dilin kavram ve kelimelerini vermeyi, bir bilen olmaksızın telaffuzu öğretmeyi, Türkçenin çekimlerindeki ince detaylarını öğretmeyi amaçladığını belirtir. Devamında Macarcanın Türkçeye

yakınlığına, Latin alfabesini kullanan Macarların alfabe karakterlerinin Türkçenin kullanımına da uygun olduğuna, Macarlar dışındaki Avrupalı yabancıların bir saatte harflerin telaffuzuna vâkıf olacaklarına; Türkçe kelimeleri akıcı bir şekilde okuyabilmek için Latince karakterleri benimsemenin gerekli olduğuna, doğu seferine, Farsça merakına ve Türkçe öğrenmek için teşebbüslerine değinir. Ardından da Türkçenin öğrenilmesinden, Türkiye'nin ve özellikle İstanbul'da boğazın her iki yakasındaki güzelliklerin tanınmasından kaynaklı olarak kendisine duyulacak minnettarlığı hatırlar. Ön sözün sonunda da Budapeşte, 5 Ocak 1829 tarihi kayıtlıdır.

VII-VIII. sayfa: İçindekiler kısmını barındırır.

1. Bölüm (1-7. s.): Alfabe ve telaffuz, Türk alfabesi, okuma örnekleri yer alır. Alfabede harf sayısı 35'tir. Ayrıca her transkripsiyon metninde olduğu gibi bu eserde de alfabe listesi ve karşılıkları sunulmuştur.

Transkripsiyon	Okunuşu	Harfler	Transkripsiyon	Okunuşu	Harfler
A	A, E	Elif	Th	T	Tha
B	B	Ba	Dh	Z	Dha
T	T	Ta	'	', A	Ain
Tsz	S	Tsza	Gh	G	Ghaın
Dsz	C	Dzsim	F	F	Fa
H	H	H'a	K	K	Kaf
Kh	H	Kha	K	K	Kaf
D	D	Dal	L	L	Lam
Dz	Z	Dzal	M	M	Mim
R	R	Ra	N	N	Nun
Z	Z	Za	H	H	Hé
Sz	S	Szin	V (*)	V	Waw
S	Ş	Sin	Y	Y	Ya
Sz	S	Szad	La	LA	Lam elif
Dh	D, Z	Dhad			

Bu alfabe listesinin devamında Türk şarkısı diye bir gazel sunulmuştur.

2. Bölüm (7. s.): Konuşmanın bölümleri başlığı altında kelime türleri sıralanmıştır. Bunlar adlar, zamirler, fiiller, sıfat-fiiller, takılar, zarflar, bağlaçlardır. Diğer bölümlerde bu kelime türleri etraflıca anlatılmıştır. Önce Türkçesi, ortada Fransızcası ve sonda da Macarcası verilerek üç dilli gramer kitabı olarak karşılıklı bir öğrenme-öğretme yolu benimsenmiştir.

3. Bölüm (7-8. s.): Adlar kısmında adın işletme ekleriyle çekimi sunulmuş, burada da yalnız hâl, ilgi hâli, yaklaşma hâli, belirtme hâli, ayrılma hâli mevcuttur.

4. Bölüm (8-10. s.): Sıfatlar kısmında adın işletme ekleri, adın önüne gelen sıfat+ad ile birleştirilerek kullanılmıştır. Sıfat yapan ekler de ihmal edilmemiştir.

5. Bölüm (10-12. s.): Sayılar aslen sıfattan sayılmakla beraber bu kitapta ayrıca ele alınmıştır. Asıl sıra sayıları, sıra sayıları, üleştirme sayı sıfatları karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

6. Bölüm (12-17. s.): Zamirler bölümünde şahıs zamirleri, iyelik zamiri, işaret zamiri, ki zamiri, soru zamiri, belirsiz zamir verilmiştir.

7. Bölüm (17-19. s.): Fiiller konusu etraflı biçimde ele alınmış, geçişli, geçişsiz, iktidari, olumlu, olumsuz vb. fiil çeşitlerine temas edilmiştir.

8. Bölüm (19-46. s.): Yardımcı fiil konusunda Fransızca ve Macarcanın farklı durumları da dikkate alınarak (benim) *vardır*, yardımcı fiil *olmak*, olumsuz fiil *olmamak* işlenmiştir. Ek-fiil ve diğer asıl fiiller çekimlerle detaylandırılmıştır.

9. Bölüm (46-47. s.): Sıfat fiiller ekleriyle birlikte anlatılmıştır.

10. Bölüm (47-49. s.): Takılar kısmında Fransızca merkezli düşünüldüğü anlaşılmakta olup buna örnek olarak Fransızcadaki *dans* prepozisyonu, Türkçede *+de* ekiyle karşılanmıştır. Yazarın ifadesinde *Macar ve Türklerin dillerinde prepozisyon yoktur* dense de *+de* ekinin böyle düşünülmesi ve isim işletme eklerinde *+de* ekinin bulunmayışı, hangi dili esas kabul ettiğini gösterir. Bununla beraber takılar liste halinde örnekli ve karşılaştırmalı olarak etraflıca verilmiştir.

11. Bölüm (49-53. s.): Zarflar, geleneksel görevinde verilmiştir. Şimdi kullanımda olmayıp devrinde kullanılan zarflar da listede yerini almıştır: *vafir*, *azacık* gibi. Zarfları keyfiyet, kemiyet, yer, zaman, soru ve cevap olarak tasnif de etmiştir.

12. Bölüm (53. s.): Bağlaçlar, görevleri itibariyle yedi kısımda tasnif edilip karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

13. Bölüm (53-54. s.): Ünlemler konusunda yedi örnekle yetinilmiştir.

14. Bölüm (54-143. s.): (54-59. s.) En geniş bölüm söz dizimi kısmıdır. Öncelikle Türkçe yapının kuruluşu başlığı altında 31 maddeyle cümle kuruluşu anlatılır. (60-67. s.) Türkçe idyotizmler başlığıyla ilişki sözleri, deyimler, mecaz anlamlı kelimeler ve atasözleri verilmiştir. (67-90. s.) Bilindik konuşmalar başlığıyla Türkiye'de canlı olan ve sık kullanılan diyalog cümleleri verilmiştir. Bunlar kendi içinde kullanıldıkları yere göre sınıflandırılmıştır: I. Bir dost selamlama için, II. Devamı, III. Çuha satın almak için, IV. Yol üzre, V. Konak üzre, VI. Konakçı ile hesap görmek için, VII. Haber üzerine, VIII. Aga ile hizmetkâr, IX. Avdan ötürü, X. Kahvaltı üzre, XI. Bahçe üzerine, XII. Oyun üzre, XIII. Seyr üzre, XIV. Seferden üzre, XV. Birinden sual etmek için, XVI. Yazmak üzerine başlıklarıyla diyaloglar vardır. (90-92. s.) Bazı ülke ve şehirlerin adları başlığıyla kıta, ülke, bölge, deniz, şehir, kasaba ve köy adları verilmiştir. Bu adlar kayıtlı şehirlerin adlarındaki değişikliği takip etmek için de önemli birer veridir. (92-93. s.) Bazı millet adları başlığı altında millet ve bölge halklarının adları verilmiştir. (93. s.) Nehir ve dağ adları vardır. (94. s.) Soyut kavramların ve varlıkların adları, anasır-ı erbaa denilen hava, ateş, toprak ve su vardır. (95. s.) Dünyada görülen hava olayları, (95-96. s.) mevsim ve zaman adları, (96. s.) haftanın günleri yer alır. (96-98. s.) Sultan Mahmud'un iç mahkemesinin büyük memurları başlığıyla mahkemede görevli memurların adları sıralanmıştır: *Hasodabaşı, silahdar, çuhadar...* (98-143. s.)

Fransızca, Türkçe ve Macarca söz varlığının bulunduğu sözlük kısmı 1778 kelimedenden ibarettir. (143-170. s.) Türkçe, Fransızca ve Macarca sırasıyla verilen sözlük de 1089 kelimedenden ibarettir. (171-172. s.)

Türkçe-Fransızca-Macarca (143-170. s.)				Fransızca-Türkçe-Macarca (98-142 s.)			
	Türkçe	Fransızca	Macarca		Fransızca	Türkçe	Macarca
A	107	107	107	A	153	153	153
B	105	105	105	B	88	88	88
C	Yok	Yok	Yok	C	216	216	216
D	86	86	86	D	97	97	97
E	37	37	37	E	116	116	116
F	24	24	24	F	73	73	73
G	50	50	50	G	36	36	36
H	25	25	25	H	40	40	40
I	53	53	53	I	64	64	64
J	94	94	94	J	28	28	28
K	82	82	82	K	Yok	Yok	Yok
L	10	10	10	L	56	56	56
M	45	45	45	M	116	116	116
N	23	23	23	N	40	40	40
O	45	45	45	O	51	51	51
P	16	16	16	P	210	210	210
Q	Yok	Yok	Yok	Q	14	14	14
R	10	10	10	R	90	90	90
S	109	109	109	S	117	117	117
T	111	111	111	T	90	90	90
U	26	26	26	U	5	5	5
V	8	8	8	V	77	77	77
Y	Yok	Yok	Yok	Y	Yok	Yok	Yok
Z	23	23	23	Z	1	1	1
Toplam	1089	1089	1089	Toplam	1778	1778	1778

Errata başlığıyla kitabın sonunda hata sevap cetveli verilmiştir.

Türkçe idyotizmler

Türkçe idyotizmler başlığı altında ilişki sözlerini, deyimleri, mecaz anlamlı kelimeleri, benzetmeleri, atasözlerini ve kalıplaşmış ifadeleri bulmak mümkündür.

İlişki sözleri kapsamında olanlara örnekler: **Allah bereket versin** [< Allah bereket verszin] (60), **Ömrünüz çok olsun** [< Ömrünüz tsok ola] (64), **Allah yolu vere, bilenci olsun** Allah yolculuğunuzda size eşlik etsin [< Allah jolu vere, bilendzsi olszun] (65), **Maşallah!** [< Mas Allah!] (66), **İnşallah!** [< Ins' Allah!] (66), **Allah size yardımcı olsun** [< Allah szizi jardimdzi olszun] (67) ve **Allah'a şükür!** [< Siükür Allah!] (67).

Deyim kapsamında olanlara örnekler: **Yüzüne bir tabanca çaldı** [< Jüzüné bir tabandzsia tsaldi] (62), **Safraı bulandırdı** [< Szaframı bulandırdı] (62), **Devlet konu başına** [< Dävlet konu basına] (62), **Ben ona bir iş açarım** [< Ben ona bir is atsarım] (64) ve **Kara taştan kalmaz** sıradan bir taştan başka bir şey değil [< Kara tastan kalmaz] (67).

Mecaz anlamlı olanlara örnekler: **Şu kitabı baştan ayağa okudum** [< Su kitabı bastan ajagha okudum] (61), **Yüreğın varsa çık meydana** [< Jurejın varısza, tsik mejdana] (66), **Adı dilimin ucundadır** [< Adü dilimin udzsunda dir] (66).

Atasözü olanlara örnekler: **Kendi işını gör; elin işine karışma** [< Kendi isını gör; elin isiné karısma] (64) ve **Dostlar arasında teklif yoktur** [< Dostzlár araszında teklif joktur] (61).

İdyotizmler listesi

60-67. sayfalar arasında yer alan idyotizmler, Türkçedeki yakın anlamıyla deyimler ya da yan anlamlı ifadeler şunlardır:

- Adam başı bir gurus verdi** [< Adam basiné bir ghurus verdi] (62)
- Adı dilimin ucundadır** [< Adü dilimin udzsunda dir] (66)
- Adı fena çıkmıştır** [< Adü fena tsikmistir] (64)
- Akçe kazanmasını bilir** [< Aktse kazan masziné bilir] (63)
- Akçe olduktan sonra her işi başarırım** [< Aktse olduktan szonra her sej basiririm] (63)
- Akibet ölsék gerek** sonunda öleceğiz [< Akibet ölsék gerek] (65)
- Aldığın yere koy** [< Aldighin jeré ko] (63)
- Aleyhime işledi** aleyhime çalıştı [< Alekim isledi] (60)
- Allah bereket versin** [< Allah bereket verszin] (60)
- Allah size yardımcı olsun** [< Allah szizi jardimdzi olszun] (67)
- Allah yolu vere, bilenci olsun** Allah yolculuğunuzda size eşlik etsin [< Allah jolu vere, bilendzi olszun] (65)
- Allah'a şükür!** [< Siükür Allah!] (67)
- Allahtan umudumu kesmem** [< Allahtan umudum keszmem] (65)
- Anlaması çoktur** [< Anlamaszi tsoktur] (62)
- Az kaldı öle** az daha ölecekti [< Az kaldı ölé] (60)
- Bana çok şey lazımdır** [< Bana tsok sej lazim dir] (63)
- Bana darılmayasın, şaka ettim** [< Bana darilmaja szin, saka ettim] (62)
- Bana selam vermeden gitti** [< Beni szelamlamadan gitti] (64)
- Barış olacağına dair umut var** [< Baris aladzsaghına umud var] (63)
- Başım ağırır** [< Basim aghirir] (65)
- Başına yazılı idi** [< Basına jazili idi] (66)
- Bedeli yoktur** [< Bedelü joktur] (60)
- Ben nasıl bahtsız adamım** [< Ben naszil bahktsiz adamım!] (65)
- Ben ona bir iş açarım** [< Ben ona bir is atsarım] (64)
- Ben onun ile konuşmam** [< Ben onunile konusmam] (61)
- Benden selam söyle** [< Benden szelam ejle] (65)

- Benden sen yaşlısın** [< Benden szen jaslü szin] (66)
- Beni deli yerine sayarsın** [< Beni deli jeriné szajarszin] (60)
- Benim bu şeye rızam yok idi** [< Benim bu seje razim jokidi] (62)
- Benim en büyük hasmım sensin** [< Benim en bujuk khazmim szen szin] (64)
- Benim gibi sen de pişman olursun** [< Bendzsileim szende pisman olurszun] (66)
- Benim harcadığıma sen ne karışırınsın?** [< Benim hardzsadighima szen ne karisirszin?] (66)
- Bir ay geçti ben Türkçe yazmaya başlayalı** [< Bir aj getsti ben turktse jazmaja baslajali] (63)
- Bir görüşte onu sevdim** [< Bir görüste onu szevdim] (65)
- Bir ufak akçe bile benim üstümde bulunmaz** [< Bir ufak aktse bilé benim üsztümde bulunmaz] (66)
- Bize oldu, olacağımız bitti** artık umut yok [< Bize oldu, oladzsağhisimiz bitti] (65)
- Böyle olsaydı pek haz ederdim** [< Bøjle olszaidi pek hazederidim] (66)
- Bu bana çok değer** bu bana çok pahalı [< Bu bana tsok dejer] (62)
- Bu bizi helak etti** [< Bu bizi helak etti] (65)
- Bu eyleyik senden bilirim** bu işi senden bilirim [< Bu eylejik szenden bilirim] (60)
- Bu iş elindedir** [< Bu is elinde der] (63)
- Bu işi başa çıkarmaya çalışırım** [< Bu isi basa tsikarmaga tsaklisirim] (63)
- Bu neye ne yarar?** [< Bu neje ne jarar?] (66)
- Bu sana ayıp şeydir** [< Bu szana ajib séjder] (61)
- Bu suret sana az benzer** [< Bu szüret szana az benzer] (60)
- Bu şey bana bakar** [< Bu séj bana bakar] (62)
- Bu şeyden haberim yok** [< Bu séejden khaberim jok] (64)
- Bu vilayetin havasına alışamadım** [< Bu vilajetin havaszina alisamadim] (65)
- Bu yalnız kaldı** [< Bu jalinız kaldı] (65)
- Budur cücüme gelen** budur gücüme giden [< Bu dur dzsüdzsüme gelen] (65)
- Bugün değil, yarın gitmeye niyetim var** [< Bu gün dejel, jarin gitmeje nijetim var] (60)
- Bugünlük bizimsin** [< Bu günlük bizim szin] (61)
- Bulaşıktır hava** bulanıktır hava [< Bulasiktir hava] (66)
- Bunda bulamadığım bana çok zarar etti** [< Bunda bulumadighim bana tsok zarar etti] (62)
- Bununla alakam kesildi** [< Bundan alakam kesildi] (66)
- Bütün gece uyumadım** [< Bütün gedzse ujumadim] (61)
- Çok olmadı onu görelî** [< Tsok olmadı onu görelî] (61)
- Derunu pak ve layık adamdır** [< Deruni pak ve laik adam der] (62)
- Devlet konu başına** [< Dövlét konu basına] (62)
- Dost gibi sana öğüt veririm** [< Doszt gibi szana ojut verirem] (62)
- Dostlar arasında teklif yoktur** [< Dostzlár araszında teklif yoktur] (61)
- Elimde değildir** [< Elimde dejidir] (65)
- Elverirse eyle mümkünse yap** [< El verirszin ejle] (61)
- Emrinize intizar ederim** [< Emrenizé intizar ederim] (65)
- Evimin önünde attan indi** [< Evimin ojünde atan endi] (60)
- Eyi alamet bu, değil mi?** [< Eji alamet bu dejilmi?] (65)

- Fi'l-hâl gitti geldi** hemen gitti geldi [< Filal gitti geldi] (62)
- Fikrimden düştüğü şeyler** [< Fikrimden düstüğü seşler] (60)
- Fikrime düştüğü şeyler** [< Fikrimé düstüğü séşler] (60)
- Geldiğimin sebebi budur** [< Geldijimin sezebebi budür] (62)
- Gerekmez miydi evelden bileydim?** [< Gerekmézmidiki evelden biléidim?] (66)
- Gönlümce gidersen, bahşış alırsın** [< Göjnümdzse gidersen, baksis alırszın] (66)
- Gücüm yettiği kadar** [< Kadir oldughuma kadar] (63)
- Gün ağarmağa başladı** [< Gün agharmaga basladı] (63)
- Günden güne bırakmak** günden güne değışmek [< Günden güne brakmak] (63)
- Haberim yokken evi sattılar** [< Khaberim jokiken evi szatılar] (62)
- Hatırım için onlara bu suçu bağışla** [< Khatirim itsiün omlara bu szütsü baghisla] (64)
- Hava açıldığı gibi yola çıktım** [< Hava atsildiji gibi jola tsiktım] (61)
- Her gün gidip bakmalı idim** [< Her gün gidip bakmalü idim] (63)
- Her ne olursa olsun, ben gitmeliyim** [< Her ne olursza, olszun, ben gitmeliüm] (66)
- Her şeyi tersine anlarsın** [< Her seş tersziné anlarszın] (60)
- Horatasız söylerim** şakasız söylerim [< Khorataszız szöşlerim] (62)
- İnşallah!** [< Ins' Allah!] (66)
- İstanbul'a vardığım yok** [< Sztambola vardigim jok] (63)
- İstedığıme göre etmedi** [< Isztedighimi göre etmedi] (62)
- İstedığın yere git** [< Isztedigin jere git] (63)
- İşte ben gidiyorum aziz, hoşça kalın** [< Iste ben gidejorum, aziz khozsia kalın] (60)
- İşte böyleyim, el verirse hoş, yoksa sen sağ ol** [< Iste böyle im, el verirsze khos, joksza szen szagh ol] (64)
- Kara taştan kalmaz** sıradan bir taştan başka bir şey değıl [< Kara tastan kalmaz] (67)
- Kardeşinin keyfi pek bozuktur** [< Kardasinin kefi pek bozüktür] (66)
- Karlıdır hava** [< Karludur hava] (65)
- Kaydını gör işini gör** [< Kajdini gör] (64)
- Kendi işini gör; elin işine karışma** [< Kendi isini gör; elin isiné karışma] (64)
- Kendini çok taslar** kendisi çok iddialıdır [< Kendini tsok taslar] (64)
- Keyfimi çatayım** [< Kefimi tsiatim] (65)
- Kim bu şeyleri çeker idi** [< Kim bu séşleri tsekeridi?] (63)
- Korkarım, onu yapamam** [< Korkarım, onu edemem] (63)
- Kulunuzuz, hayır ola** [< Kulunuz iz. Khair ola] (65)
- Latife edersin** [< Lattifé ederszın] (65)
- Mabeynleri olan münasebetiniz de büyüktür** aranızda arkadaşlık çok büyük [< Majbeşleri olan mühabbetinizde buşuktur] (65)
- Mameleğini telef etti** bütün varlığını telef etti [< Mamelekini taleş etti] (64)
- Maşallah!** [< Mas Allah!] (66)
- Menzile gelmiş dediler** [< Menszilile gelmiş dediler] (62)
- Ne dondadır atın** Ne renktedir atın [< Ne donde dür atın?] (61)
- Ne evetlersiniz niçin acele edersiniz** [< Ne evetler sziniz?] (64)

- Ne var ne yok?** [**< Ne var, ne yok?**] (64)
- Ne yapacağımı bilmem** [**< Ne japadzsağhimi bilmem**] (62)
- Neden lazım idi?** [**< Neden lazım idi?**] (60)
- Neden seninle çoktandır haberleşmiyoruz?** [**< Neden gelirki szeninile tsoktan khaberlesz meyoruz?**] (61)
- Nerede seninle buluşayım?** [**< Nerede szeninile buluzsaim**] (64)
- Nerelisiniz?** [**< Nerele sziniz?**] (64)
- O günden beri ne işledin?** [**< O günden beri ne isledin?**] (63)
- Olsunsa daha eyidir** olsa daha iyidir [**< Olszunsze daha eji dir**] (63)
- Olursa olsun** [**< Olursza olszun**] (63)
- Ona görülürme** [**< Ona görülü verme**] (60)
- Ona iki kat ziyade verdi** [**< Ona ikikat ziade verdi**] (61)
- Onbeş yıldır gideli** gideli onbeş yıl oldu [**< On bes jil dir gideli**] (60)
- Oradan kalk, haydi** [**< Oradan kalk, hajde**] (64)
- Ömrümde böyle bir adam görmedim** [**< Ömründe böyle bir adam görmedim**] (61)
- Ömrünüz çok olsun** [**< Ömrünüz tsok ola**] (64)
- Pahası sayılmaz** [**< Pahaszi sazjilamaz**] (66)
- Saframı bulandırdı** [**< Szaframi bulandirdi**] (62)
- Sana razıyım** [**< Szana raziiim**] (62)
- Seğirterek geldim** [**< Szeirderek geldim**] (66)
- Sen beni ne sanırsın** [**< Szen beni ne sanırsın?**] (60)
- Senden bana ne fayda dokunmuştur?** [**< Szenden bana ne fajda dokumustur?**] (61)
- Senin geldiğin gün o gitti** [**< Szenin geldejın gün o gitti**] (61)
- Senin onunla ne işin var?** [**< Szenin onunile ne isin var?**] (64)
- Senin öğüdün bana lazım değil** [**< Szenin ojutün bana lazım dejil**] (65)
- Senin tabiatına benzeyen adam çok belalara uğrar** [**< Szenin tabijetiná benzer adam tsok belahlerá oğhrur**] (61)
- Şu hastalık dört tarafta yayılıyor** [**< Su khasztalık dört tarafta jajilor**] (60)
- Şu kitabı baştan ayağa okudum** [**< Su kitabı bastan ajagha okudum**] (61)
- Tabiatımı kır** huyunu değiştir [**< Tabjetini kır**] (64)
- Tenhaya gidelim** [**< Tehuaje gidelim**] (62)
- Umud ile yaşar** [**< Umudile jasar**] (60)
- Üç günde dek beni görmemişsin** üç günden beri beni görmemişsin [**< Üts gündedek beni görmemiszın**] (61)
- Vafir zaman geçti** [**< Vafir zaman getsti**] (63)
- Var, git, başımı ağrıtmam** [**< Var, git, basım ağhritma**] (66)
- Varmamız mukarrerdir** [**< Varmamis mukarer dir**] (61)
- Yapsınlar yapmasınlar ne hacetim?** [**< Japszinlar japmaszinlar ne hadzsiatim?**] (63)
- Yarına bizi davet etti** [**< Jarina bizi davet etti**] (62)
- Yüreğin varsa çık meydana** [**< Jurejin varisza, tsik meydana**] (66)
- Yüzüne bir tabanca çaldı** [**< Jüzüné bir tabandzsia tsaldi**] (62)
- Zamanımı bilirim** [**< Zamanimi bilirim**] (62)

Sonuç

Bir şarkiyatçı ve gezgin olan Besse, 1838'de basılan *Voyage en Crimée au Caucase* adlı eserinin öncesinde Türk dilinin kurallarını, yan anlamlı ifadeleri / deyimleri, diyalog cümlelerini, küçük Fransızca-Türkçe-Macarca sözlüğü içeren ve kısa gramer anlamına gelen *Abrégé de la Grammaire Turque Contenant Outre le Principe de Cette Langue, des Idiotismes, des Discours Familiers et un Petit Vocabulaire en Français, Turc et Hongrois* adlı eseri yazmıştır.

Bu eserde tarafımızca en dikkat çeken bölüm *Idiotismes Turcs* başlıklı Türkçe deyimler bölümüdür. Bu bölümde Türkçede kullanılan yan anlamlı ifadeler ve deyimler mevcuttur. Bu deyimlerin bir sözlükte madde başı olarak değil, cümle içinde kullanılıyormuş gibi verilmesi de dikkat çekicidir.

Bu ve buna benzer pek çok transkripsiyon metni niteliğindeki eserlerin söz varlıklarının ve gramerlerinin incelenip mevcut söz varlığımızla karşılaştırılması, işe yaranlarının da sözlüklerimize katılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Besse, J. C. (1829). *Abrégé de la grammaire turque : contenant, outre les principes de cette langue, des idiotismes, des discours familiers, et un petit vocabulaire en français, turc et hongrois*. Pest : O. Wigand.
- De Besse, J.-C. (1838). *Voyage en Crimée, au Caucase, en Géorgie, en Arménie, en Asie-Mineure et à Constantinople en 1829 et 1830*, . Paris: Delaunay.
- Parastatov, S., & Kondrasheva, A. (2018). *Academic studies of the black sea region and the northwest caucasus (second half of the 18th to the early 19th century)*,. D. Gutmeyr, & K. Kaser içinde, *Europe and the Black Sea Region A History of Early Knowledge Exchange (1750-1850)*; (s. 313-335). Zurich: Verlag.